

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.1.63](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.63)

УДК 351.83(477)

В. І. Дмитрук,

к. філ. н., доцент, доцент кафедри адміністративного забезпечення соціокультурної сфери, Відокремлений підрозділ «Львівська філія Київського національного університету культури і мистецтв»

ORCID: 0000-0002-4778-010X

Л. А. Дяченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри доцент кафедри адміністративного забезпечення соціокультурної сфери, Відокремлений підрозділ «Львівська філія Київського національного університету культури і мистецтв»

ORCID: 0000-0002-6059-8505

Н. В. Гриньох,

к. і. н., доцент, доцент кафедри адміністративного забезпечення соціокультурної сфери, Відокремлений підрозділ «Львівська філія Київського національного університету культури і мистецтв»

ORCID: 0000-0002-0949-0072

А. О. Князевич,

д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука

ORCID: 0000-0002-5394-5599

«БЕЗПЕЧНИЙ ЧОРНОБИЛЬ» ЯК НОВИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

V. Dmytruk

PhD in Philological, Associate Professor, The Associate Professor of the Department of Administrative Support of Socio-Cultural Sphere, Separated Subdivision "Lviv Branch of the Kyiv National University of Culture and Arts"

L. Diachenko

PhD in Economics, Associate Professor, The Associate Professor of the Department of Administrative Support of Socio-Cultural Sphere, Separated Subdivision "Lviv Branch of the Kyiv National University of Culture and Arts"

N. Hrynokh

PhD in Historical, Associate Professor, The Associate Professor of the Department of Administrative Support of Socio-Cultural Sphere, Separated Subdivision "Lviv Branch of the Kyiv National University of Culture and Arts"

A. Kniazevych

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, The Professor of the Department of Management, Rivne State University of Humanities

«SAFE CHERNOBYL» AS A NEW DIRECTION OF DEVELOPMENT IN THE INTERNATIONAL MARKET OF TOURIST SERVICES

У статті визначено основні засади функціонування та розвитку туризму в регіоні, який зазнав впливу техногенної катастрофи – «Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник». Обґрунтовано актуальність розвитку туризму в Чорнобильській зоні відчуження як нового напрямку розвитку на міжнародному ринку туристичних послуг. Досліджено важливу роль держави в оптимізації та упорядкуванні діяльності суб'єктів ринку, які надають туристичні послуги у даному регіоні та їх туристичні пропозиції. Надано підтвердження безпечності запропонованих турів за сприяння спеціалістів «Державного агентства України управління зоною відчуження», «Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника», Державне спеціалізоване підприємство «Екоцентр». Запропоновано низку практичних заходів, у контексті побудови оновленої Стратегії розвитку Чорнобильської зони для оптимізації міжнародного ринку туристичних послуг, що забезпечить вищий рівень попиту при купівлі турів до даного регіону України.

The prospect of tourism development, in the areas affected by man-made disasters - is influenced by the safety factor of such trips for tourists and visitors. It is the safety of tourist travel, the results of the research and their informativeness for the interested audience that confirm the specific level of security - is a significant factor in generating demand in the tourist services market, including in the international market. Research of new directions of development in the international market of tourist services, increase of consumers' interest in buying extreme tours necessitates the search for tools and means for achieving the set goals. The activity of tourism market participants, as an important branch of the national economy, is influenced by a number of factors that determine their results. That is why it is necessary to study the management processes that are characteristic of the participants of the tourist services market, which offer different types of tours to the Chernobyl Exclusion Zone, as well as to identify practical mechanisms that will provide a new direction for the development of international tourism. The article identifies the basic principles of the functioning and development of tourism in the region, which was affected by the technogenic catastrophe – "Chornobyl Radiation Ecological Biosphere Reserve". The urgency of tourism development in the Chornobyl Exclusion Zone as a new direction of development in the international tourist services market is substantiated. The important role of the state in the optimization and streamlining of the activities of market entities providing tourist services in the region and their tourist offers is investigated. Confirmation of the safety of the proposed tours with the assistance of specialists of the State Agency of Ukraine for the Exclusion Zone Management, the Chornobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve, and the Ecocenter. Practical measures are proposed in the context of the construction of the updated Strategy for the development of the Chornobyl zone for optimization of the international market of tourist services, which will provide a higher level of demand when buying tours to this region of Ukraine.

Ключові слова: потреби туристичні; природокористування; типи природокористування; міжнародний туризм; екстремальний туризм; безпека туризму.

Keywords: tourist needs; environmental management; types of environmental management; international tourism; extreme tourism; tourism safety.

Постановка проблеми. Дослідження нових напрямів розвитку на міжнародному ринку туристичних послуг, підвищення рівня зацікавленості споживачів до купівлі екстремальних турів зумовлює потребу у пошуку інструментарію та засобів досягнення поставлених цілей. Діяльність учасників ринку туристичних послуг, як важливої галузі національної економіки, знаходиться під впливом низки чинників, які визначають отримані ними результати. Саме тому, є необхідність дослідити управлінські процеси, які характерні для учасників ринку туристичних послуг, які пропонують різні види турів до Чорнобильської зони відчуження, а також визначити практичні механізми, що забезпечать новий напрям розвитку міжнародного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати, які відображають основні тенденції розвитку екстремального туризму, в т. ч. у регіонах, які зазнали впливу техногенних катастроф, відображено у наукових працях низки зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме А.Іванова [3], Р.Кривенкової [6], О.Козловської [7], В.Пестушко, Ю.Чубука [9], С.Сардака, С.Тарана [11], О.Ягольника, В.Манюка [14] та ін. Результатами цих досліджень є специфіка та особливості формування попиту на послуги екстремального туризму на територіях, які зазнали впливу техногенних катастроф, мотиваційні складові формування попиту на такі види туристичних

послуг, перспективи розвитку екстремального туризму тощо.

Однак, варто звернути увагу на те, що на перспективи розвитку туризму, на територіях, які зазнали впливу техногенних катастроф – впливає чинник безпеки таких подорожей для туристів і відвідувачів. Саме безпека туристичних подорожей, результати досліджень і їх інформативність для зацікавленої аудиторії, які підтверджують конкретний рівень безпеки, є вагомим чинником формування попиту на ринку туристичних послуг, в т.ч. на міжнародному ринку. Саме тому, важливим є проведення нових наукових досліджень, у контексті змін рівня безпеки у Чорнобильській зоні відчуження, інформативність для зацікавленої аудиторії, які планують такі туристичні подорожі, та можливостей популяризації таких турів в Україні та за її межами.

Формування цілей статті. Визначити основні засади планування та організації турів у Чорнобильській радіаційно-екологічній біосферній заповідник (Чорнобильська зона відчуження). Запропонувати практичні заходи для нового напрямку розвитку на міжнародному ринку туристичних послуг через популяризацію безпечних турів у Чорнобильську зону відчуження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, 26 квітня 1986 року в Україні сталася аварія на Чорнобильській АЕС, що визначило подальший розвиток міст Чорнобиль та Прип'ять, так званої 30-кілометрової зони відчуження. На деякий час в'їзд в ці міста було заборонено, створено «Державне агентство України з управління зоною відчуження» [2].

Природні ресурси, як сукупність історично-культурних, природно-кліматичних і інших ресурсів у Чорнобильській зоні відчуження, за 33 роки після катастрофи на Чорнобильській АЕС, зазнали різних змін. В даний час різні спеціалізовані підприємства роблять оцінку природних ресурсів, включаючи якісні показники. Необхідно звернути увагу на те, що протягом цих трьох десятиліть після аварії на Чорнобильській АЕС, екологічна складова регіону Чорнобиль стала дуже значущою в сфері природокористування. І саме це визначає потреби керівництва України знаходити можливості та ресурси для нових досліджень екологічної складової Чорнобильського регіону. Як показали дослідження даної наукової теми, туризм – це багатофункціональний вид природокористування, має свою специфіку, об'єднаний з іншими видами природокористування: природні парки, лісове господарство, риболовля, охорона природи тощо.

Туристична послуга являє собою сегмент сфери послуг, що забезпечує потреби людей і реалізацію їх діяльності у процесі відпочинку, розваг, подорожей. Варто звернути особливу увагу на те, що туристичні потреби – це специфічні потреби, які за формою визначають потяг людей змінити місце проживання на певний час, довідатись щось нове, отримати нові враження [12, с. 253].

Міжнародний туризм (в'їзний та виїзний), як один з важливих напрямів співробітництва в різних сферах діяльності між народами різних країн, представляє собою цікавість для їх національних економік, сприяє покращенню взаєморозуміння між народами, визначає важливу роль у науково-технічній діяльності, соціальній та культурній сферах тощо.

Відомо, що придбання туристичних послуг передбачає туристичне природокористування, тобто діяльність галузі теорії і практики, яка передбачає пошук оптимальних режимів використання природних ресурсів в туристичних цілях. Варто зазначити, що існують наступні типи природокористування: заповідне, рекреаційне, русальне (характеризується середньою та високою інтенсивністю ведення сільського господарства) і урбанізоване [12, с. 259–260].

Варто звернути увагу, що з того часу все більша кількість туристів (в т.ч. зарубіжних) відвідує зону відчуження, які мають особисту мотивацію та бажають побачити як змінилася Чорнобильська зона відчуження за більш ніж 30 років. Цьому сприяв також серіал «Чорнобиль», який був випущений у 2019 році Крейгом Мейзінім, а церемонія нагородження премією «Еммі 2019» цього фільму відбулася в м. Лос-Анджелес (США). Також був підготовлений спеціальний репортаж «По слідах таємниці Чорнобиля», що збільшило цікавість туристів та відвідувачів особисто побачити міста Чорнобиль і Прип'ять.

Екстремальний туризм – це пригодницький туризм, який поєднує всі види подорожей, пов'язані з активними засобами пересування і відпочинку на природі, що за метою передбачає отримання нових відчуттів, вражень [1].

Для оптимізації та упорядкування діяльності суб'єктів ринку у даному регіоні «Державне агентство України з управління зоною відчуження» регулює відвідування цієї закритої зони, був виданий Указ Президента України «Про деякі питання розвитку територій, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та низка постанов передбачають можливість для туристів безпечно відвідувати Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник. Цей нормативно-правовий документ передбачає низку заходів, які необхідно здійснити у контексті природоохоронної діяльності на цих територіях, в т.ч. у контексті розвитку туризму, а саме [10]:

- створити нові маршрути для відвідувачів, в т.ч. з використанням водних шляхів;
- сприяти представленню на міжнародному туристичному ринку нового напрямку «Безпечний Чорнобиль»;
- підготувати та винести на розгляд Верховної Ради України законопроекти, у т.ч. такі, що стосуються особливостей функціонування Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника, передбачивши особливості природоохоронного режиму заповідника і організаційно-правову форму його управління та функціонування;
- створити туристичні та наукові візит-стоянки на території заповідника тощо.

Відповідно до офіційної статистики [2], у 2019 році зону відчуження відвідали понад 120 тисяч туристів, 80% з яких – іноземці. У даний час туристам пропонують 21 маршрут.

На тенденції відвідування туристами закритої зони м. Чорнобиль та збільшення їх кількості

відреагували суб'єкти туристичного ринку. «Чорнобиль–ТУР» є ліцензійним туроператором Міністерства розвитку, економіки, торгівлі та сільського господарства України. Це об'єднання організацій і окремих професіоналів у сфері екології і туризму в зоні відчуження. Мета діяльності проекту: ліквідація «інформаційного забруднення» в суспільстві внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, проведення лекцій і тренінгів для новачків і професіоналів безпосередньо на місці аварії, навчання поведінки людини при контакті з радіацією і основам правилам виживання в умовах техногенних катастроф. У м. Чорнобиль до послуг відвідувачів та туристів є хостел «Полісся». Серед туристичних пропозицій цього туроператора [13]:

- Чорнобиль-авіа-тур;
- індивідуальні програми відвідування зони відчуження тривалістю 1-2 дні;
- водні туристичні маршрути;
- екскурсії у середину Чорнобильської АЕС;
- тур за серіалом «Чорнобиль»;
- каяк-каное-тур;
- Чорнобиль–2 (Дуга–1).

Варто зазначити, що «Чорнобиль–ТУР» має науково-дослідницький підрозділ з питань знань про радіацію, радіаційну безпеку туристів, навчання під час екскурсій навичкам виживання та радіаційної безпеки туристів тощо.

Безпека туризму – це система особистої безпеки туристів, збереження їхнього майна і незавдання шкоди навколишньому природному середовищу під час здійснення подорожей, а також під час процесу надання послуги [12, с. 46].

На сайті «Державного агентства України управління зоною відчуження» є низка інформативного матеріалу, який підтверджує безпечність запропонованих турів [2]. На офіційному сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, у розділі «Туризм», представлено низку інформації у контексті стандартів ISO 20611, що стосуються пригодницького туризму, передового досвіду сталого розвитку туризму, вимоги та рекомендації для провайдерів, які надають такі туристичні послуги споживачам. Також подано низку інформативного матеріалу щодо того, як саме мінімізувати чи пом'якшити негативний екологічний, економічний чи соціальний вплив туризму та посилити позитивний. Даний сайт містить іншу статистичну інформацію щодо діяльності сфери туризму, представлену UNWTO (World Tourism Organization) – Tourism Highlights 2018 Edition [8].

До розробки туристичних маршрутів залучаються спеціалісти «Державного агентства України з управління зоною відчуження», Державне спеціалізоване підприємство «Екоцентр», Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника. Відділ прийому відвідувачів, делегацій і проведення заходів у зоні відчуження, який є структурним підрозділом Державного агентства України управління зоною відчуження, здійснює інформаційний супровід туристів і відвідувачів, які мають наміри відвідати Чорнобильську зону.

Автори звертають увагу на те, що цікавість до функціонування і розвитку Чорнобильської зони проявляють не лише туристи чи відвідувачі, а також художники, письменники, експерти різних сфер діяльності. Відвідування Чорнобильської зони відчуження журналістами та результати їх досліджень, що подаються у репортажах, являють собою медіа-туризм. Саме тому, медіа-туризм є важливим чинником розвитку на міжнародному ринку туристичних послуг, зумовлює цікавість у певній категорії туристів – екстремалів.

До низки практичних заходів, які забезпечать вищий рівень зацікавленості споживачів туристичного ринку щодо купівлі турів до «Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника» варто віднести наступні:

- формування оновленої Стратегії розвитку Чорнобильської зони, як туристичного об'єкту України;
- побудова оновленої системи взаємодії із медіа-засобами, журналістами, письменниками, художниками та іншою зацікавленою аудиторією, що дозволить більш ширше візуалізувати презентаційні матеріали туристичних продуктів даного регіону;
- представлення інформативного матеріалу на офіційному сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (у розділі «Туризм»), який популяризуватиме тури до Чорнобильської зони відчуження та підтверджуватиме їх безпечність;
- розробка низки заходів щодо взаємодії між учасниками туристичного ринку та урядовими структурами, які забезпечать вищий рівень зацікавленості у споживачів послуг екстремального туризму на міжнародному туристичному ринку;
- введення до навчальних програм деяких дисциплін ВУЗів (без зміни загальної кількості годин), які вивчають студенти напряму підготовки «Туризм», тематики питань, що відображають безпеку туристичних подорожей до даного регіону тощо.

Висновки. У висновках слід зазначити, що Чорнобиль, який був невід'ємним брендом України впевнено змінюється та з кожним роком приваблює ще більше туристів. Варто звернути увагу на те, що «Безпечний Чорнобиль» існує, але відвідати його можна лише після придбання електронного квитка, а також в супроводі спеціально навчених та інструктованих осіб, що займаються організацією туристичних екскурсій до Чорнобильської зони. Державне агентство України з управління зоною відчуження інформує зацікавлену аудиторію про результати проведених досліджень, які підтверджують безпечність туристичних подорожей та наглядно представлені на офіційному сайті, флора та фауна починає відроджуватися, з'являються тварини, які занесені в Червону книгу. Відповідно до проведеного дослідження та запропонованих авторами практичних заходів варто зазначити, що розвиток туризму на території Чорнобильської зони є безпечним та перспективним

напрямом розвитку міжнародного туризму.

Список літератури.

1. Бабкин А.В. Специальные виды туризма. Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. 252 с.
2. Державне агентство України з управління зоною відчуження. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://dazv.gov.ua>.
3. Іванов А.М. «Темний» туризм як один з перспективних видів туризму. *Бізнес-навігатор*. 2011. №5. С.186–191.
4. Князевич А.О. Механізм функціонування складових елементів інноваційної інфраструктури. *Журнал «Економіка. Фінанси. Право»*. № 9. 2013. С. 9–13.
5. Князевич А.О. Управління інфраструктурним забезпеченням інноваційного розвитку економіки: моногр. Рівне: Вид-во «Волинські обереги», 2018. 362 с.
6. Кривенкова Р.Ю. Особливості формування туристичного потенціалу Чорнобильської зони. «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України»: матер. V міжнар. наук.-практ. конф. (напряма: «Красназнавчий туризм»), 4–5 квітня 2019 р. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. С. 408–420.
7. Козловська О.С. Особливості та перспективи розвитку туризму до Чорнобильської зони. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 9. С. 86–89.
8. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
9. Пестушко В.Ю., Чубук Ю.П. Чорнобильська АЕС як туристична дестинація. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 9. – С. 82–86.
10. Про деякі питання розвитку територій, які зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Указ Президента України від 10 липня 2019 № 512. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512/2019>.
11. Сардак С.Е., Таран С.В. Потенціал «темного туризму» в країнах Європи. *Економіка і суспільство*. 2018. №18. С. 27–34. <https://doi.org/https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-5>.
12. Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В.І. Енциклопедичний словник – довідник з туризму. К.: Видавничий дім «Слово», 2006. 372 с.
13. Чорнобиль–Тур. Офіційний сайт. Режим доступу: <https://chernobyl-tour.com>.
14. Ягольник О., Манюк В. Правові аспекти створення геопарків в Україні. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. 25 (2), 2017. С. 136-145. <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/111729>.
15. Янковська Г., Ханнам К. Темний та токсичний туризм у зоні відчуження Чорнобиля. *Актуальні питання туризму*. 2010. № 17. С. 929–939.

References.

1. Babkin, A.V. (2008), *Special'nye vidy turizma* [Special types of tourism]. Feniks, Rostov-na-Donu, Rostov-on-Don. Russia.
2. The official site of State Agency of Ukraine for Management of Exclusion Zone (2019), available at: <http://dazv.gov.ua> (Accessed 5 December 2019).
3. Ivanov, A.M. (2011), “Temnyj” turizm iak odyin z perspektyvnykh vydiv turizmu [“Dark” tourism as one of the most promising types of tourism], *Biznes-navihator*, vol. 5, pp.186–191.
4. Kniazevych, A.O. (2013), Mekhanizm funktsionuvannia skladovykh elementiv innovatsijnoi infrastruktury [Mechanism of functioning of components of innovative infrastructure], *Zhurnal "Ekonomika. Finansy. Pravo"*, vol. 9, pp. 9–13.
5. Kniazevych, A.O. (2018), *Upravlinnia infrastrukturnym zabezpechenniam innovatsijnoho rozvytku ekonomiky* [Management of infrastructure support of innovative development of economy]. Volyns'ki oberehy, Rivne Ukraine.
6. Kryvenkova, R.Yu. (2019), “Osoblyvosti formuvannia turystychnoho potentsialu Chornobyl's'koi zony”. *Teoretychni i prykladni napriamky rozvytku turizmu ta rekreatsii v rehionakh Ukrainy* [Theoretical and applied directions of development of tourism and recreation in the regions of Ukraine], V Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [International scientific and practical conference], Kropyvnyts'kyj, Ukraine, pp. 408–420.
7. Kozlovs'ka, O.S. (2010), Osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku turizmu do Chornobyl's'koi zony [Features and prospects of tourism development in the Chernobyl zone], *Heohrafiia ta turizm*, vol. 9, pp. 86–89.
8. The official site of Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine (2019), available at: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Accessed 1 November 2019).
9. Pestushko, V.Yu. and Chubuk, Yu.P. (2010), Chornobyl's'ka AES iak turystychna destynatsiia [Chernobyl Nuclear Power Plant as a Tourist Destination], *Heohrafiia ta turizm*, vol. 9. pp. 82–86.
10. The President of Ukraine (2019), Decree of the President of Ukraine " On some issues of territories that are contaminated by the Chernobyl disaster ", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512/2019> (Accessed 29 September 2019).
11. Sardak, S.E. and Taran, S.V. (2018), Potentsial “temnoho turizmu” v krainakh Yevropy [The potential of "dark tourism" in European countries], *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 18. pp. 27–34.
12. Smolij, V.A. Fedorchenko, V.K. and Tsybukh V.I. (2006), *Entsyklopedychnyj slovnyk – dovidnyk z turizmu* [Encyclopedic Dictionary – Tourism Directory], Slovo, Kyiv, Ukraine.
13. The official site of Chernobyl – Tour (2019), available at: <https://chernobyl-tour.com> (Accessed 4

December 2019).

14. Yabol'nyk, O. and Maniuk, V. (2017), Pravovi aspekty stvorennia heoparkiv v Ukraini [Legal aspects of creation of geoparks in Ukraine], *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, vol. 25 (2), pp. 136-145.

15. Yankovs'ka, H. and Khannam, K. (2010), Temnyj ta toksychnyj turizm u zoni vidchuzhennia Chornobylia [Dark and toxic tourism in the Chernobyl exclusion zone], *Aktual'ni pytannia turizmu*, vol. 17., pp. 929–939.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2020 р.